

Biodiversiteit is op zich al erfgoed: noodzakelijk voor het leven op aarde van huidige en volgende generaties. De verscheidenheid aan soorten en de processen en levensgemeenschappen waarvan ze deel uitmaken of in gang zetten, zijn het resultaat van een zeer lange ontwikkeling. Onze natuurlijke omgeving is de afgelopen millennia geëvolueerd tot een ecosysteem en een klimaat waarin de mens zich goed voelt. Dat complexe systeem is kwetsbaar en bescherming is van belang voor onze overleving, welvaart en welzijn.

Maar biodiversiteit, de systemen en de landschappen vormen ook een onroerend erfgoed door de artistieke, wetenschappelijke, historische, volkskundige, industrieel-archeologische of sociaal-culturele waarde. Herkenbaarheid van landschappen doorheen de tijd kan bijdragen tot een gevoel van geborgenheid in de leefomgeving, het kan een stuk van de vervreemding wegnemen. Verbondenheid met gebieden en landschappen is één van de belangrijkste drijfveren van vrijwilligers bij Natuurpunt.

Biodiversiteit in het landschap: onvervangbaar erfgoed

Natuur- en cultuurwaarden: een gedeelde verantwoordelijkheid

Traditionele landschappen lieten een sterke binding met de natuur zien. Niet zoals vandaag werden gebouwen, nederzettingen, productiecentra en landbouw zomaar lukraak in het landschap neergepoot. Integendeel, elke ingreep was afhankelijk van de mogelijkheden van het terrein en het moment. Gekoesterde monumenten, stads- en dorpsgezichten staan op zich steeds in een context van ruimte en tijd.

Dat de natuurlijke mogelijkheden van een streek zeer sterk weerspiegeld werden in de materiële ontwikkeling kon afgelezen worden aan de bouwwijze en architectuur van hoevegebouwen, het benutten van bouwmaterialen als hout, natuursteen, leem of baksteen. Maar ook tal van andere cultuuruitingen en gebruiken zijn dikwijls op één of andere manier terug te voeren naar de geaardheid van het landschap waarin en waarvan men leefde.

Net zoals monumenten respect verdienen vanwege hun vorm, typologie, ouderdom, ontstaansgeschiedenis, gevoelswaarde... zo gaat dit ook op voor veel landschappen en natuurgebieden. Zeker in Vlaanderen en Europa waar het eeuwenlange ingrijpen van de mens, meer dan waar ook ter wereld, overall tastbaar is. Het (h)erkennen en waarderen van deze waarden en samenhang kan op zijn beurt bijdragen aan het beschermen van biodiversiteit.

1 Historisch permanent bos aan de bovenloop van de Winge – Tafelbos te Binkom

Het landschap in Oost-Brabant

Dorpsgemeenschappen hadden hun thuis aan de rand van overstroombare valleien die door slibafzettingen en hoge grondwaterstanden voortdurend vruchtbaar bleven voor veeteelt. Ook op de weinig vruchtbare (zand)gronden werden de heiden en gemene weiden mee begraasd. De veestapel vormde door de mestproductie de basis van de akkerbouw op de hogere gronden langsheen de dorpen. Rivieren en grotere beken waren lange tijd ook de belangrijkste transportwegen voor handel waardoor de eerste verstedelijking mogelijk was.

In het heuvelland van Oost-Brabant hebben grote oppervlakten bos lang standgehouden doordat de gronden er weinig geschikt waren voor de landbouw, en anderzijds toch prima voor de groei van de gegeerde eiken als constructiehout (bouw), voor houtskool (metaalnijverheid), eikenschors (voor de leerlooierij), brandstof... of als jachtgebied voor de adel. In de meest vruchtbare gebieden was het bos teruggedrongen tot houtkanten, holle wegen of gebruiksbosjes, terwijl in veengebiedjes langs beken en rivieren turf als vervangende brandstof kon worden opgedolven en periodiek vijvers en plassen ontstonden. Daarbij was voor Oost-Brabant al vroeg de (gunstige) ligging ten opzichte van nabije stedelijke nijverheids- en consumptiecentra niet onbelangrijk.

Wellicht kunnen we dit verhaal van verbondenheid tussen mens, cultuur en omgeving nog bladzijdenlang uitspitten maar dit is niet de opzet van dit artikel en hopelijk stof voor een volgende gelegenheid.

Biodiversiteit heeft zijn tijd nodig

In bovenstaand verhaal is vooral het aspect 'continuïteit' van zeer groot belang voor de biodiversiteit. De mogelijkheden van de natuurlijke omgeving werden vroeger door de mens benut zoals ze zich op die plaats specifiek voordeden. Bovendien gebeurde er grosso modo 'op elke plaats wat anders, maar doorheen de tijd wel hetzelfde'. Niemand die het in zijn hoofd haalde om de droge akkers in weiden te veranderen of de akkers in de overstromende beemden aan te leggen. Belangrijk om weten is dat veel planten en dieren een grote tijdsspanne nodig hebben, niet alleen voor evolutie maar ook voor vestiging, inpassing in processen en opbouw van ecosystemen. Deze 'cultuurlijke'- of halfnatuurlijke levensgemeenschappen hadden dus de kans om te 'rijpen'.

De grote soortenrijkdom van het traditionele landschap kan wellicht ook verklaard worden doordat de menselijke activiteiten aansloten bij de natuurlijke processen die zich in deze gebieden

Landschappen zijn bij ons ontstaan vanuit een eeuwenlange wisselwerking tussen enerzijds de specifieke behoeften, gebruiken en gewoonten van mensen(gemeenschappen) en anderzijds de specifieke kenmerken, aard en mogelijkheden van de natuurlijke omgeving. Ook in Oost-Brabant was het traditionele landschap een weerspiegeling van de 'capaciteiten' van de natuurlijke omgeving voor traditionele landbouw en andere maatschappelijke behoeften.

2 Demervallei en Voortberg te Testelt

3 Oude vloeibeemd ('de Dijken') in de Mottevallei te Rillaar

4 Dubbele holle weg aan de Meesberg te Holsbeek

5 Moutlaak nabij het verdwenen slot 'Rivieren' te Gelrode

6 Oude voetweg langs de St. Odulphusbeek te Booienhoven

7 Verlande slotgracht van het verdwenen kasteel Van Roost te Haacht

8 De Romeinse tumuli te Grimde - Tienen

9

10

11

12

13

14

15

voordeden, zoals overstromingen, begrazing, veenvorming... Veel soorten uit de natuurlijke landschappen konden na de komst van de landbouwende mens gewoon blijven zitten waar ze steeds geweest waren. Natuurlijke processen waarvan ze afhankelijk waren, gingen ter plaatse onder één of andere vorm door of anderszins zorgde de mens wel voor vervangende 'dynamiek'. Afgemaaid worden met de zeis werd door veel soorten eigenlijk ervaren als het equivalent van afgrazing door een wilde grazer, het plaggen of akkeren is op zich niet zo heel erg verschillend van het gewroet van evers, en het periodiek opdelfen van turf kwam sterk overeen met de dynamiek van zich spontaan verplaatsende meanders van beken die daarna verlandden...

Traditionele landschappen herberg(d)en een aantal natuurwaarden dankzij menselijk handelen. Het gaat daarbij zelfs over natuurwaarden die in natuurlijke landschappen nergens (meer) voorkomen of zelfs louter een product zijn van traditioneel beheer. Soortenrijke akkers met korenbloem, klaprozen, gouden loopkevers en hamsters zijn een goed voorbeeld. Maar ook de door het natuurbehoud angstvallig gekoesterde blauwgraslanden zijn wellicht mee ontstaan door het eeuwenlang specifiek beheer van maaien en licht ontwateren.

Sommigen beweren zelfs dat door het samenspel van eeuwenlang menselijk handelen en natuurlijke evolutie specifieke soorten planten zijn kunnen ontstaan.

Daarnaast was –zeker in Oost-Brabant- de grote overgebleven bosoppervlakte van belang. Weliswaar ook intensief in gebruik door de mens maar enkel beplant met de voorhanden (streekeigen) soorten, niet omgespit en bemest, gefaseerd kleinschalig in gebruik en bovendien met een zekere begrazing.

Het is zeer belangrijk om weten dat veel planten en dieren (veel) tijd nodig hebben voor de vestiging en de inpassing in ecosystemen. Natuur moet dus de kans krijgen om "te rijpen". Dit is de grote breuk met het verleden: het gebruik is niet langer aangepast aan de grond, maar de grond wordt aangepast aan het gebruik en alles is permanent aan verandering onderhevig.

9-10 Zicht op de Muggenberg en de kapel van de Ossenweg vanuit het Vinne te Zoutleeuw.

11 Oud kruis in het bos met de zeldzame voorjaarshelmbloem op de Keizersberg te Leuven

12 Oude boswal - scheiding tussen historisch loofbos en gemeenschappelijke weide in bos nabij Hurbeek te Zoutleeuw

13 Knotteiken in de Demervallei te Rotselaar

14 Houtkanten op de Billekesberg tussen Everberg en Meerbeek

15 Oude winterdijk in de Dijlevallei te Haacht

Landschap en biodiversiteit op zijn kop gekeerd

Vanaf het begin van de 19de eeuw, toen grote sociale, economische, technologische en vervoerstechnische veranderingen optraden, ging de binding met het land in een snel tempo verloren en trad er ontegensprekelijk een landschappelijke verschraling op die gepaard ging met een belangrijk verlies aan biodiversiteit. Alhoewel een aantal soorten zeker de moderne dynamiek van verstedelijkte en hoogdynamische gebieden op prijs weten te stellen, heeft deze tendens zonder twijfel een enorm nivellerende invloed, zelfs op wereldschaal. Vooral soorten die door de snelle en intercontinentale verbindingen over de hele wereld meereizen met de mens duiken overal in de verstedelijkte gebieden op zodat alles begint op mekaar te lijken.

Doorslaggevend voor de biodiversiteit was dat de traditionele landbouw tot een heel eind in de 19de eeuw niet in staat was om water- en voedselhuishouding ingrijpend te veranderen waardoor veel van nature voorkomende verschillen of processen intact bleven, met telkens een hieraan aangepaste, overwegend hoge soortenrijkdom. Zo is elke plantensoort en de plantengemeenschap waarvan ze deel uitmaakt, aangepast aan de sterk van plaats tot plaats verschillende water- en voedselhuishouding (arm-rijk, zuur-basisch, nat-droog...). Deze plantengroei en de structuur ervan zijn op hun beurt bepalend voor het al dan niet voorkomen van bepaalde fauna.

Het verschil met de moderne landbouw van nu is dat 'op alle plaatsen hetzelfde gebeurt, maar wel steeds wat anders'. Met name wordt door de cultuurtechniek en (kunst)bemesting elk perceel ongeveer even droog en even voedselrijk gemaakt, dus alle verschillen worden uit het landschap weggevaagd. De schikking van akkers, weiden, teelten... het doet er allemaal niet meer toe. Want de grond wordt aangepast aan de teelten in plaats van de teelten aan de grond. Landbouweconomen vinden dat elk perceel overal steeds moet omschakelbaar zijn naar de noden van het moment, nu akker, dan braak, morgen grasland.

De overgrote meerderheid van soorten heeft dus niet meer de kans om zich te vestigen of zich in stand te houden in de moderne landbouwgebieden, laat staan dat ecosystemen zich op één of andere manier zouden kunnen opbouwen of 'rijpen'. Dit is in feite de grote breuk met het (landbouw)verleden, en de 'grote veranderlijkheid' is één van de onoplosbare conflicten tussen landbouw en natuur. De roep om herstel van biodiversiteit heeft dus niets met nostalgie van doen. Momenteel is de biodiversiteit in veel verstedelijkte gebieden al vele malen groter dan in de 'open ruimte'.

Het volledig vrij laten meanderen en laten verplaatsen van beken en rivieren, het loslaten van wilde grazers, het toelaten van bosbranden... is uiteraard onmogelijk in het dichtbevolkte Vlaanderen. Daarom zal bij het beheer van onze natuurgebieden en landschappen steeds één of andere vorm van menselijk toegevoegde 'dynamiek' wenselijk zijn om gevarieerde gebieden voor de meeste soorten te kunnen behouden.

16 *Abdij gezien vanuit Averbode Bos & Heide*

17-18 *Oude ijzerzandsteengroeve op de Weefberg te Testelt*

19 *Herplaatsing van het aloude 'tandpijnkappelleke' in Averbode Bos & Heide.*

20 *Mondelinge geschiedenis door gesprek met de vroegere boswachter – René Appels – van Averbode Bos & Heide*

21 *Anti-tankgracht te Haacht*

22 *Natuureducatie aan de oude bomputten ('40-'45) in Vorsdonkbos-Turfputten te Gelrode*

Natuurlijk erfgoed

De bescherming, het beheer en de ontsluiting van natuur, landschap en de eraan verbonden biodiversiteit heeft pas recent een plaats verworven in het officiële erfgoedbeleid. Voor de beheerde natuurgebieden krijgen we een steeds beter inzicht in de relatie tussen de cultuurhistorische achtergrond en de huidige of door beheer te verwachten biodiversiteit. Voor de biodiversiteit op zich moet in veel gevallen – al dan niet tijdelijk – worden vastgehouden aan traditionele gebruiken of ingrepen van de landbouw, hoe eigenaardig dit ook kan klinken. Iedereen kent wel het maaien en hooien in de natuurgebieden. En dus ook dat heeft niets van doen met nostalgie.

Zo is veel van de voor biodiversiteit benodigde ‘dynamiek’ op geen andere wijze dan door ‘menselijk beheer’ (dikwijls aansluitend bij vroegere gebruikswijzen) te realiseren in Vlaanderen. Het volledig vrij laten meanderen, overstroomd of verleggen van waterlopen, het op grote schaal introduceren van wilde grazers, het om zich heen laten grijpen van bosbranden... zal wellicht op weinig sympathie kunnen rekenen. Zonder deze processen dreigt in natuurgebieden alles monotoon ‘verduisterd’ te worden door gelijkjarig ‘secundair’ bos, een allesbehalve natuurlijke situatie die zou leiden tot een vernietiging van het grootste deel van de soortenrijkdom in onze streken. Door het wegvallen van natuurlijke en menselijke dynamiek is vandaag trouwens ook zeer veel biodiversiteit uit onze bossen verdwenen!

Zoals eerder gezegd was veel biodiversiteit bij ons bijna uitsluitend verbonden aan traditionele (landbouw)landschappen en is het onduidelijk uit welke ‘oernatuur’ die afkomstig was. Het is voor veel soorten onzeker waar of hoe die via het moderne natuur-, land- en bosbeheer terug een plaats kunnen veroveren.

Veel van de halfnatuurlijke natuur is de facto onvervangbaar geworden. Voor soorten en levensgemeenschappen die zouden ontstaan zijn in ‘menselijke milieus’ is het misschien zelfs aangevoelen om ze te erkennen en in stand te houden als ‘cultureel’ erfgoed. Het is onbegrijpelijk dat de bescherming van het ‘Europees landbouwkundig erfgoed’ -zoals bv. de verschillende types van graslanden- louter en alleen door de natuurbescherming wordt ter harte genomen, terwijl de landbouwsector wel in de weer is voor de studie en oprichting van musea voor oud landbouwalaam of landbouwmachines e.d.

Bij het beheer van natuur en landschap moet ook verder worden gekeken dan soortenrijkdom op zich. Meestal kan een perfect ensemble gemaakt worden met oude inrichtingspatronen, landschapsarchitecturale, bouwkundige en zelfs picturale en verhalen- de aspecten waardoor alles versmelt tot een uniek verhaal. Dit is ook een verantwoordelijkheid voor de ‘natuurbeleving’ van huidige en volgende generaties.

23 Inpassing van oude parkstructuur in beheer van Vorsdonkbos-Turfputten te Gelrode

24 Zicht vanuit Demerbeemden ‘Achter-Schoonhoven’ naar kerk van Langdorp

25 Driekleurig viooltje als relict van vroegere wintergraanakkers

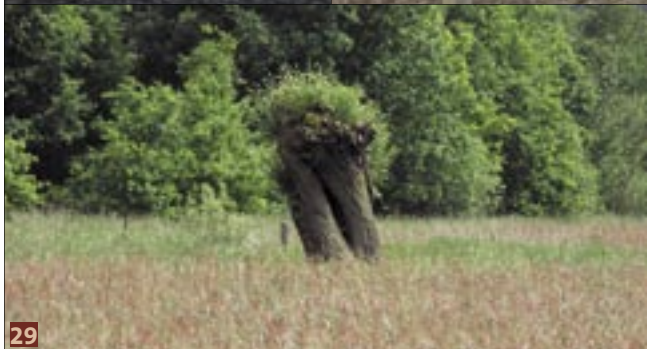
26 Zicht vanuit de Demerbroeken naar kerk van Messelbroek

27 Schraal, kalkrijk grasland op de oude stadswallen van Leuven

28 Toponiem ‘Groenstraat’ verwijst naar oude toegangsweg naar de gemeenschappelijke weide (bvb. heide)

29 Knotwilgen in ‘de Baggelt’ te Messelbroek

30 Heimolen in Molenheide te Langdorp

Alleen al omwille van het ontkennen van de factor (lange) tijd in de ontwikkeling van waardevolle natuur zijn de meeste beheersovereenkomsten die de landbouwers vandaag vergoed krijgen ongeschikt en eigenlijk weggemeten geld.

Ook is het een misvatting dat bossen kunnen 'verplaatst' of nieuw kunnen aangeplant worden, tenzij het enkel om het aanzicht van een groep bomen of de houtproductie gaat. Van bossen is bekend dat ze een zeer lange tijd nodig hebben voor de ontwikkeling van de typische biodiversiteit. Wellicht is de biodiversiteit van tal van habitats en bossen in het bijzonder door de versnippering en de hoge milieudruk niet meer opnieuw te creëren en dus onvervangbaar. Aan het verdwijnen van zulke 'oude natuurgebieden' kan niet zwaar genoeg getild worden.

Erfgoed en biodiversiteit in de beheerde natuurgebieden in Oost-Brabant

De bescherming van waardevolle gebieden en landschappen werd dikwijls door onze vereniging moederziel alleen gerealiseerd, dus zonder steun van hen die de schoonheid en afwisseling van het landschap als een belangrijke toeristische troef van de streek promoten. Via de aankoop en het beheer van natuurgebieden hebben we in Oost-Brabant tal van unieke natuur- en cultuurhistorische sites en landelijke monumenten gered die een mix van natuurlijke en 'cultureel' verscheidenheid bevatten en die we ook door de mensen willen laten 'belevén'.

34

30

Beheerde natuurgebieden hebben een opdracht die al lang veel verder gaat dan het vrijwaren van soortenrijkdom en natuurlijke processen. De beheerde natuur staat in de ruimere context van een cultuurhistorisch uniek verhaal. Zo wordt specifiek aandacht gegeven aan oude inrichtingspatronen, perceleringen, landschapsarchitecturale, bouwkundige en zelfs picturale, verhalende en literaire aspecten. In de beheerplannen wordt uiteraard steeds een afweging gemaakt welke elementen en patronen voor de herkenbaarheid, de leesbaarheid en het 'aanvoelen' van het landschap echt van belang zijn, zodat een waardevolle gelaagdheid ontstaat die in een aantal gevallen verschillende historische perioden combineert.

Naast het louter conserverende moet steeds worden gezocht naar een geschikte hedendaagse (her)bestemming. Voor waardevolle processen of structuren uit het verleden wordt zeker getracht die via modern natuurbeheer of hedendaags landgebruik te hernemen waaruit dan een win-win situatie te puren valt. Zo lopen sommige beheersvormen als bv. begrazing perfect samen met de natuurlijke én cultuurhistorische dynamiek van traditionele landschappen. Dankzij een betere kennis van de biodiversiteit in natuurgebieden en landschappen kan voor natuur, fauna en flora de noodzakelijke prikkel terug op gang worden gebracht.

Deze opdracht kan niet beperkt worden tot de beheerde natuurgebieden alleen, maar vormt een permanente opdracht voor alle landgebruikers in de verschillende 'bestemmingen' van het landschap. Uiteraard zullen er overal permanent keuzen moeten worden gemaakt omtrent wat echt waardevol is om te behouden, te herstellen of herkenbaar te houden voor de toekomst en dat wat we willen loslaten en zowel naar biodiversiteit als cultuurhistorie – hopelijk – nieuwe waardevolle wegen laten opgaan.

Erfgoed, natuur, landschap en streektoerisme: een realisatie van Natuurpunt op de Molenheide te Langdorp en elders

Natuurpunt Oost-Brabant beheert verschillende gebieden met waardevolle ensembles van natuur, landschap en monumenten. De bekendste zijn wellicht het kasteelpark van Meldert, de Anti-tankgracht te Haacht, de Wijngaardberg met de wijnmuur te Wezemaal, de oude molen van Betekom, Dassenaarde bij Diest... Op 2 september nodigt de Afdeling Aarschot alle leden en

Uiteraard zullen in het landschap en de natuurgebieden steeds keuzen moeten gemaakt worden over wat echt waardevol is om te behouden en datgene wat we willen loslaten. Daarbij moeten we permanent bekommerd zijn hoe we voor de biodiversiteit en de landschapswaarden minstens dezelfde hoge kwaliteit kunnen bereiken.

31 Hergraven van historisch ven in Dassenaarde te Molenstede

32 Idem plaats, 1 jaar later

33 Hergraven van oude turfput in Vorsdonkbos-Turfputten te Gelrode

34 Idem plaats, 1 jaar later

sympathisanten uit voor een bezoek aan de Molenheide en de Heimolen tijdens de negende Molenheidefeesten.

Vlaanderen telt nog verschillende heimolens, maar wellicht is de middeleeuwse windmolen van Langdorp één van de weinigen die nog in zijn oorspronkelijk 'biotop' staat. Dankzij hulp van tal van verenigingen en overheden, maar vooral dankzij de inzet van vele vrijwilligers die o.a. jarenlang 'molenfeesten' organiseerden, kon de waardevolle Heimolen enkele jaren geleden worden gerestaureerd. Ondertussen werd ook werk gemaakt van het herstel van de 'molenheide'. Kaprijpe aanplanten van dennen in de buurt van de molen werden verwijderd.

Gelukkig blijven heidezaadjes lang kiemkrachtig, wel meer dan 100 jaar. Het eerste herstel werpt al zijn vruchten af, ook voor de Heimolen zelf, die nu terug meer in de wind staat. De streek langs de Demervallei had vroeger veel van dergelijke landschappen. De heide gedijde zowel op de zandgronden van de Zuiderkempen als op de stenige heuvels van het Hageland. Zo staat Langdorp op oude kaarten nog voor een kwart paars ingekleurd. Veel ging ondertussen verloren. Eerst door ontginning als landbouwgrond en de aanplanting van 'mijnhout' (dennen), later door villaverkavelingen. Vandaag kwijnen de restjes heide op veel plaatsen weg door inspoeling van meststoffen. Want heide wil enkel maar groeien op arme en zure grond. Wanneer de grond echter te zuur wordt (bv. door zure neerslag of dennennaalden) blijven enkel nog maar een paar taaie grassen over. En 'verwaarlozing' doet heide spontaan dichtgroeien met struiken en bomen.

In tegenstelling tot wat soms wordt beweerd, is heide op zich bij ons wel een oeroud fenomeen. Toen alles nog met woud begroeid was, vond een zonneklopper als heide steeds wel een open plek om te groeien. Oude bomen stierven af of waaiden omver, er liepen grote wilde grazers rond en turfgronden waren te arm voor dicht bos. Maar later lieten de mensen zoveel vee los dat het bos in de zandstreken grotendeels door heide werd vervangen. De uitgestrekte heidevelden waren er bij de gratie van de mens en zijn grazende schapen. In de middeleeuwen floreerden onze steden omdat die heideschapen de wol leverden voor de productie van laken. Zo was het ook in delen van Oost-Brabant en steden als Aarschot, Diest en Leuven. Heide heeft dus een belangrijke cultuurhistorische waarde. Net zoals sommige monumenten is ze een getuige uit het (verre) verleden. Daarnaast overleven er vele specifieke dieren en planten, zoals bijvoorbeeld vogels als de nachtzwaluw en de tapuit, maar ook levendbarende hagedis en tal van keversoorten.

Het ziet er nu naar uit dat heide op korte termijn nog enkel in een aantal beheerde natuurgebiedjes kan overleven. Daarom werkt Natuurpunt in haar gebieden aan een gedeeltelijk herstel. Niet dat we de uitgestrekte heidevelden van weleer zouden terugwillen, daarvoor is er trouwens geen plaats meer, laat staan dat dit gewenst zou zijn. Wel streven we naar de kleinschalige afwisseling met bos en andere waardevolle biotopen. Naast het

35

domein van imkers, natuurkenners of nostalgici is de heide ontgensprekelijk een prachtig oord om in te wandelen. Daarom is de Molenheide van Langdorp permanent – met wandelwegen en een picknickplaats – opengesteld. De Heimolen is elke zondagnamiddag te bezoeken. Tal van fietsroutes passeren hier.

Op 2 september worden zowel de bloeiende heide, de Heimolen als tal van attracties en stands samengebracht op de Molenheide (Windmolenstraat, Langdorp, bewegwijzerd vanuit alle invalswegen). Zoals het vroeger was, houdt Natuurpunt er aan om van de windmolen een ontmoetingsplek te maken voor mensen uit de buurt en verder weg. Allen welkom! Zie voor het concrete programma verder in dit nummer.

Luc Vervoort

36

37

Zie ook: *Natuur en Landschap* nr. 3, september 2004, blz. 4-8: 'Landschap en erfgoed als hefboom voor de beweging' door Jan Struyf en Luc Vervoort.
Foto's: Ingrid Beerens en Luc Vervoort

35 De Heimolen te Langdorp

36 Zicht van op de Heimolen te Langdorp

37 Bedreigde heideknotszwam in de heide aan de Heimolen